

HERMENEUTICĂ BIBLICĂ ȘI UMANISM RENASCENTIST ÎN TRADUCEREA COMENTATĂ A *CĂRȚII LUI IOV* DE LUIS DE LEÓN*

MIANDA CIOBA
Universitatea din București
mianda.cioba@lls.unibuc.ro

Abstract: According to the constantly growing interest that current philological research shows in the work of the translator and biblical interpreter master Luis de León of the University of Salamanca numerous studies analyze how the option for literal reading of the sacred text is based on the technique of poetic paraphrasing and the alternative use of courtly love poetry language known as the “sweet new Italian style”. Such findings are especially valid for the way Luis de León translates and comments on the Song of Songs and on some of the Psalms. The same textual continuum between interpretation and translation (which the author postulates in various theoretical texts and which surprisingly anticipates essential ideas of modern interpretive theories, starting with Fr. Schleiermacher and continuing with H.-G. Gadamer and Paul Ricoeur), the same substantial interdependence between comprehension and explanation exists in the case of the annotated translation of the Book of Job that this paper examines. We intend to discuss the relationship between text and gloss, in order to emphasize the effectiveness of argumentative paraphrasing and amplification, relying on the principles of discourse grammar; the relationship between the above and the model of the thematic sermon, the main species of persuasive discourse at the end of the Middle Ages; finally, we intend to analyze the humanist-Christian dimension of the author’s position towards the intimate process of comprehending the sacred text, as a synthesis of epistemological rationalism and Neoplatonic visionary thinking.

Keywords: Luis of Leon, Book of Job, translation, biblical hermeneutics, gloss, paraphrase, Christian humanism.

În anul 1921, Jason Fitzmaurice-Kelly, autorul uneia dintre primele biografii contemporane ale maestrului augustin Luis de León¹, sublinia faptul că, deși în patria sa este celebrat aproape exclusiv pentru virtuțile poeziei lirice, restul Europei, cu precădere spațiile protestant și anglican, văd în el expresia curajului intelectual pus în slujba întemeierii filologice a exegezei, împotriva uscăciunii exercițiului

---

* *Biblical Hermeneutics and Renaissance Humanism in Luis of León’s Translation and Commentary to the Book of Job.*

¹ De la contribuția de anvergură critică și excelentă documentare a hispanistului englez J. Fitzmaurice-Kelly (precedată de eseul lui F. Blanco García din 1904) până la explozia studiilor dedicate maestrului augustin din preajma anului 1991, când se celebrează patru secole de la moartea acestuia, nu ar mai fi de menționat decât biografia pe care i-o dedică Karl Vossler în 1946 (Lazcano González 1990).

formal scolastic, în spiritul apropierei Scripturii de universul interior al individului. Receptarea privilegiată a poeziei lirice în limbă castiliană se explică și prin faptul că această parte a operei sale va fi editată pentru prima oară în 1631 de Francisco de Quevedo, el însuși un uriaș poet al Barocului spaniol, care îl descoperă pe Luis de León și îl aduce în atenția publicului, reliefând trăsături definitorii ale stilului luisian, precum aceea a conciziunii pline de intensitate a dicțiunii sale poetice (Cuevas García 2002, 193), pentru a o opune exagerărilor ornamentale și vacuității de idei pe care o demonstrează poezia culterană practică de unii dintre contemporanii lui Quevedo (Azaustre Galiana 2003, 65-66; San José Lera 1995, 254 *passim*)². În schimb, proza în limba castiliană, relativ puțin editată, va fi pentru multă vreme accesibilă doar unui număr restrâns de specialiști (San José Lera 2003, 52). Aici se află incluse atât traducurile și exercițiile exegetice în marginea câtorva cărți biblice de mare relief doctrinar, precum Iov și Cântarea Cântărilor, cât și sintezele teologice în care tradiția hispanică a exegezei este asimilată viziunii ficiniene din comentariul la *Banchetul* lui Platon, așa cum se întâmplă în *Numele lui Hristos* sau în *Soața desăvârșită*.

La un secol după analiza lui Fitzmaurice Kelly, asistăm la o nuanțare semnificativă a receptării operei lui Luis de León, venind de data aceasta din direcția studiilor spaniole de filologie și istorie, cu o perspectivă mai apropiată de maniera în care autorul însuși își judeca propria operă. În vreme ce pentru maestrul salmantin poezia lirică în limba castiliană este un exercițiu retoric mai degrabă privat, convivial, un mod de a pune la încercare resursele de expresivitate ale limbii comune în dialog cu poezia marilor maeștri ai antichității latine (Lázaro Carreter 1996, 15-28), locul geometric al creației și fundamentul vocației sale intelectuale este, fără urmă de îndoială, interpretarea Scripturii și traducerea Revelației în limba în care are loc comunicarea intimă cu divinitatea și pe care umaniștii o numesc „limba naturală” (vezi Álvarez Turienzo 1996, 45-47 *passim*).

Luis de León se face cunoscut încă din primii ani de studii universitare ca traducător al lui Horațiu, ca desăvârșit adaptator al motivului *beatus ille* din *Epoda a II-a* la structura ritmică a liriei castiliene și la orizontul etic al creștinismului. Îi traduce de asemenea pe Pindar, Euripide, Virgiliu și Seneca, iar în marginea operelor lor realizează o experiență intelectuală care se va reflecta inconfundabil în poezia originală, ca o sinteză particulară de filosofie stoică și de elanuri ascensionale de esență neoplatonică. În sfârșit, îi transpune în spaniolă pe Pietro Bembo (*Asolani*) și mai ales pe Petrarca (*Trionfi*, *De remediis*), dovedindu-se un bun cunoscător al surselor

² Pornind de la evidente afinități de temperament liric, Quevedo îl asociază pe Luis de León într-o polemică viu dezbătută la începutul secolului al XVI-lea împotriva poeziei lui Góngora și a discipolilor acestuia, poeții latinizanți, numiți și „culterani”, sugerând că trăsături precum concentrarea asupra ideii și austeritatea expresiei îl desemnează pe Fray Luis drept predecesor al conceptismului, un program estetic al cărui principal reprezentant este Francisco de Quevedo.

umanismului, dar și un cultivator sensibil al registrelor expresive ale dragostei, așa cum este rostit acest sentiment în poeticile de extracție petrarchistă. În toate aceste întâlniri, realizate sub semnul valorilor umaniste, cu marile opere ale anticilor și modernilor, traducătorul aduce cu sine o cunoaștere lingvistică fără cusur, o competență registrală și pragmatică pe măsură, și mai ales o deplină înțelegere a naturii polisistemice a traducerii ca act de mediere culturală multiplă.

Filosofia traductologică a umanistului spaniol se subordonează unei vocații pedagogice în care se îmbină dimensiunea oratorică și pastorală cu aceea dogmatică și teologică. În privința practicii de traducere, aceasta are drept fundament modelul ecdotic al lui Lorenzo Valla, sintetizat prin formula „expurgarea erorilor și descoperirea adevărului” (San José Lera 1995, 256-257). A îndrepta eroarea indusă de transmiterea textului și a lumina înțelegerea – acestea sunt scopurile pe care Luis de León le mărturisește și le apără, și care apar expresiv asumate în epistole și în paratextele traducerilor sale biblice, ca principii ale unei vieți intelectuale exemplare.

O viață care în aspectele sale esențiale, intelectual, moral și social, va fi marcată inapelabil de experiența investigării hermeneutice și a traducerii textului sacru, începută încă din primii ani ai studiilor de arte, în care traducerea era un instrument predilect pentru toate disciplinele lingvistice care alcătuiau *trivium*, începând cu gramatica (Lazcano 2007, 290). Întreg anecdotalul istoric pe care cunosătorul mediu al biografiei poetului și teologului spaniol îl deține decurge din conflictul acestuia cu Tribunalul Sfântului Oficiu pornind de la traducerea Cântării Cântărilor, a cărei primă redactare trebuie să se fi încheiat în 1562 sub titlul *Traducerea și comentariul literal al Cântării Cântărilor/ Traducción y exposición literal del Cantar de los Cantares*. În 1571 Luis de León începe să lucreze la versiunea latină a traducerii castiliene însoțită de comentariul literal, lucrare pe care o va publica în 1580. Nu se știe exact când anume îi va adăuga o explicație sau o interpretare mistică intitulată *Explanatio duplex*, pe care o va tipări, neînsoțită de textul Cântării, în 1582. În ultimii săi ani va adăuga la cele de mai sus o variantă alegorică de comentariu, este vorba de *Explanatio triplex* din 1589, gândită să completeze *Explanatio duplex* din 1582 (Reinhardt 1996, 471, 481). Luis din León înclină aici spre o formă mai conservatoare de deslușire, din care expresia seculară a dragostei va fi evacuată sau va fi detașată de subiecții săi umani, cărora le vor lua locul simbolurile mistice cunoscute: Hristos – Dumnezeu, Biserica – poporul lui Israel, legea cea nouă – poporul creștin. Momentul coincide cu acela al consacării sale definitive ca teolog erudit și maestru spiritual, unanim celebrat, inclusiv în cercurile dominicane dinăuntrul și din afara universității. Difuzarea comentariilor și a operelor în proză depășește granițele Spaniei. La Anvers, la Gand și la Roma tratatul său neoplatonic *Despre numele lui Hristos* (1583) devine lectură obligatorie în sânul comunităților augustine și carmelitane. În 1575 se documentează prezența *Traducerii și comentariului literal* în Portugalia și în Noua Spanie, la Cuzco și la Lima (Fitzmaurice-Kelly 1921, 44-45). În cei 10 ani care se scurg de la finalizarea traducerii și până la punerea sa sub observația Tribunalului Sfântului Oficiu, este de

presupus că autorul intervine de mai multe ori asupra traducerii, configurând trei tradiții manuscrise care decurg fiecare dintr-un alt prototip textual, la care se adaugă numeroase accidente ale difuzării pe care editorii moderni le atribuie copiștilor nu tocmai competenți, acesta fiind un argument în favoarea ideii că difuzarea a fost mai degrabă clandestină.

Se crede despre această lucrare că a fost cauza cea mai importantă a confruntării cu Inchiziția și a detenției autorului între 1572 și 1576, în claustrul mănăstirii augustine din Valladolid. Luis din León petrece acești ani continuând să lucreze la proiectele deja începute, în timp ce dialoghează epistolar cu inchiizitorii. Spiritul său nu va fi nicio clipă învins, deși, după cum mărturisesc unii contemporani, nu-i erau străine excesele temperamentale. El combate acuzațiile anchetatorilor și răspunde torențial, pe zeci și chiar sute de pagini, aducând argumente dogmatice și erudite irefutabile la cele mai neînsemnate interpelări. O anecdotă care va circula în cercurile augustine flamande și va fi reprodusă într-un almanah din 1623, *Monasticon Augustinianum* (Fitzmaurice-Kelly 1921, 148-149), ni-l înfățișază la eliberarea din detenție, pe 27 ianuarie 1577 reluându-și munca în aulă cu fraza: „Dicebamus hesterna die (...)”. Povestea se dorește a fi o demonstrație emoționantă a rezervei stoice pe care o adoptă cu privire la recenta sa experiență carcerală. În conformitate cu biografiile moderne și judecând după data realizării traducerii, ancheta Sf. Oficiu din 1572 trebuie să fi avut și alte cauze decât simpla încălcare a ordinului inchiizitorial care, în 1559, interzicea traducerea Scripturii în limbă vernaculară³. În anii 1567-1568, devine notoriu faptul că, analizând în aulă originalul ebraic al Vechiului Testament, Luis din León pune în discuție și pe alocuri contestă autoritatea Vulgatei. Între 1568 și 1572, când este arestat, va fi de mai multe ori interpelat de ierarhia colegiilor dominican și ieronimit în legătură cu strategiile interpretării textului sacru⁴. Fratele Luis va explica și va susține în diverse confruntări publice modelul validat de grupul

³ Este vorba despre setul de dispoziții privind cenzura tipăriturilor elaborat de Inchiizitorul General Fernando de Valdés, care interzicea categoric posesia, lectura, tipărirea, copierea și divulgarea Sfintei Scripturi, complet sau parțial tradusă în limbă vulgară (Bujanda 1971, 55; Lazcano González 2007, 288).

⁴ La denunțarea și anchetarea sa trebuie să fi contribuit și unele chestiuni independente de activitatea de profesor, ce toate că, în cazul maestrului augustin, nu exista niciun fel de cezură între convingerile doctrinare și activitatea în aulă: conflictul cu unele figuri notorii ale ordinului dominican, precum Domingo Báñez, cunoscutul interlocutor al lui Alonso Deza și al lui Luis de Molina, membri ai ordinului iezuit, în polemica *de auxiliis*, de asemenea, faptul de a fi fost desemnat să editeze opera Sfintei Teresa, prin intervenția directă pe lângă papă a Anei de Jesús, prietena și colaboratoarea Sf. Teresa din Ávila (García 1951, 801); și, fără îndoială, confruntarea cu León de Castro în interiorul Comisiei pentru revizuirea Biblii Vatable din 1569 (Fitzmaurice-Kelly 1921, 16-18; 33-40); pentru istoria complicată a examinării Biblii lui François Vatable, este edificator studiul lui González Novalín (1996, 125; 135-137).

de erudiți participanți la realizarea Biblii Poliglote de la Complutum⁵ dintre care fac parte și profesorul său Hernán Núñez de Guzmán – El Pinciano. Între cei care trebuie să-și fi lăsat amprenta asupra gândirii exegetice luisiene trebuie menționat și Benito Arias Montano, profesor la Universitatea din Alcalá și coordonator al Biblii Regale Poliglote de la Anvers⁶, precum și colegul său de exercițiu academic la Salamanca, Francisco Sánchez el Brocense, cu care împărtășește pasiunea pentru poezia greacă și latină și pentru știința subtilă a retoricii (Fernández Álvarez 1991, 110). Efectele acestor influențe se contopesc în traducerea Cântării Cântărilor și în istoria realizării acesteia ca rezultat al mai multor transferuri succesive de semnificație dinspre un sistem lingvistic spre altul: vorbim despre o laborioasă traiectorie în care forma ebraică originală a Cântării Cântărilor produce o traducere în castiliană care va fi retradusă în latină, ceea ce definește competențele traducătorului/ autor, dar și

---

⁵ Despre unul dintre editorii Biblii Poliglote Complutense (1502-1517), Hernán Núñez de Toledo y Guzmán, se știe că este o figură importantă între maeștrii pe care Fratele Luis îi cunoaște începând din 1541, când devine student la Arte al Universității din Salamanca. El Pinciano, care se transferă de la Alcalá la Salamanca în 1523, este profesor de greacă și de latină (Lazcano González 2007, 284), iar acribia filologică a expunerilor sale (Johannes Lipsius îl numește „câinele de pază al celor care predau gramatica”) trebuie să fi jucat un rol determinant în decizia de a urma studiul de teologie la Alcalá (1555-1556), unde va cunoaște la sursă spiritul biblismului de orientare filologică. Cercetările recente subliniază faptul că Biblia de la Alcalá nu reprezintă nici pe departe victoria finală a curentului filologic, ci, dimpotrivă, doar un început ezitant, în care tradiția a sfârșit prin a prevala asupra erudiției: în ciuda progreselor uriașe privind stabilirea unor versiuni originale depurate de greșeli majore, autoritatea Vulgatei pare să fi sfârșit prin a trece înaintea oricărei judecăți critice, așa cum sugerează o celebră frază din Prolog aparținând Cardinalului Francisco de Cisneros, coordonatorul proiectului traducerii: „Am așezat versiunea Sf. Ieronim între cea ebraică și Septuaginta, cum ar fi între sinagogă și biserica orientală, care sunt asemenea celor doi tâlhari, unul de-a dreapta și altul de-a stânga, cu Iisus, altfel spus, cu biserica Romei, în mijloc” (trad. n.) (Gonzalo Sánchez-Molero 2014, 337). Este de notorietate faptul că Antonio de Nebrija, celebrul autor al primei gramatici a limbii spaniole și umanist de anvergură europeană, abandonează proiectul pentru că nu i se permite să corecteze Vulgata pe baza originalelor ebraice și grecesc.

⁶ Biblia de la Anvers (1568-1572), realizată la cererea lui Filip II și coordonată de Benito Arias Montano, este, în esență, o îmbunătățire a Biblii Complutense și, în bună măsură, realizarea personală a celui mai cunoscut biblist, ebraist și arabist spaniol din epocă. Arias Montano adaugă la versiunile Septuaginta și ebraică preluată din textul Biblii Complutense versiunea siriacă a Vechiului Testament (Peshitta), precum și o traducere literală în limba latină, alături de Vulgata. Considerată a fi sursa tuturor celorlalte traduceri filologice ale Biblii din perioada următoare (King James' Version, Vatable, Poligloțele de la Londra și de la Paris), reprezintă în același timp afirmarea opțiunii literale în ce privește lectura și interpretarea textului biblic. Rămâne încă în dezbaterea biografilor și istoricilor natura relației dintre maestrul augustin și Arias Montano, despre care se spune că ar fi cunoscut și unele momente conflictuale (Fernández Álvarez 1991, 116).

relația sa cu o dinamică intelectuală în care se regăsesc alte figuri importante ale momentului, o dinamică orientată spre așezarea unui criteriu filologic la temelia culturii scripturistice și teologice din epocă. La cele de mai sus se adaugă transferul operat între două sisteme discursive, dinspre traducerea literală spre glosă sau *explanatio*, adică spre o țesătură parafrastică alimentată de bogăția de semnificații a limbii originale, pentru a recompuține în limba țintă întregul spectru de formulări posibile ale adevărului.

Același proces, dar mai complex și cu o logică internă care devine mai clară și mai asumată, se întrevăde în traducerea *Cărții lui Iov* (*Exposición del Libro de Job*). În scrisoarea adresată, în martie 1572, comisiei de auditori a tribunalului provincial din Valladolid, prin care răspundea acuzației de a fi tradus și folosit în sala de curs traducerea Cântării Cântărilor, departe de a respinge ceea ce i se impută, Luis de León afirmă că tocmai a terminat de tradus *Cartea lui Iov*, pe care, spune el, spera să o publice cu aprobarea cenzurii (García 1951, 793). O afirmație surprinzătoare, având în vedere cât de puțin era interesat autorul epistolei de tipărirea propriilor lucrări (García 1951, 803). Confruntat cu reproșuri concrete legate de încălcarea dispoziției inchiuzitoriale din 1559, maestrul augustin decide, după cum se pare, să acționeze temerar, legitimând traducerea cu ajutorul statutului său de titular al catedrei de Teologie Biblică. Pornind de la ideea traducerii ca instrument al înțelegerii discursului, el acreditează ideea că lectura literală a textului sacru face parte din arsenalul lecției de exegetică și că aprofundarea sensului sacru ca mecanism cognitiv și comunicativ se exprimă în traducere și parafrază. În același timp, autorul sugerează că acest raport dintre interpretare literală și traducere nu descrie exclusiv intermedierea dintre două sisteme lingvistice, pentru că revelația are nevoie să fie convertită la înțelegerea și limbajul omenesc, de unde înțelegem că traducerea și parafraza ar descrie o dinamică interregistrală, mai mult decât una interlingvistică. În nenumărate împrejurări, Luis de León așază Scriptura în categoria modelelor retorice, alături de poezia și de oratoria clasică, atunci când, în prologul la *Despre Numele lui Hristos*, autorul vorbește despre necesitatea unui proiect amplu de traduceri și de deslușiri ale Scripturii, pentru a contribui, prin difuzarea și explicarea textului sacru, la înnobilarea obiceiurilor (înțelegem că este vorba despre uzuri retorice și expresive pe care limba vernaculară trebuie să le adopte) și renașterea bunului gust (Cuevas 1986, 144).

Traducerea literală a *Cărții lui Iov*, terminată în 1572, avea să fie doar punctul de pornire pentru o laborioasă acumulare de formule discursive complementare, închipuind varii relații para- și meta-textuale cu textul biblic, care se va sfârși ca proces de creație în 1591, cu numai cinci luni înainte de moartea autorului. Un fel de *summa* a traducerii biblice din perspectiva unui filolog și biblist partizan al cunoașterii profunde a originalului și al unui literalism fundamental în care se află, în stare virtuală, sensurile alegoric, tropologic și anagogic. Și pentru că este vorba despre Iov, este de remarcat și faptul că reconstituirea sa în limbă naturală se realizează din

perspectiva unui teolog pentru care justiția divină se exprimă în această lume și dincolo de ea (López Castro 1996, 670).

Construcția edificiului de mai bine de 800 de pagini al *Cărții lui Iov* în viziunea luisiană începe cu două secvențe textuale originale: dedicația adresată Anei de Jesús, urmată de un rezumat sau argument general. Se consideră că, deși din punct de vedere formal acestea alcătuiesc o singură unitate textuală, avem de a face în realitate cu două texte autonome, realizate în momente diferite ale procesului de creație.

Rezumatul este o sinteză edificatoare de câteva pagini, care trimite la formula monologului ciceronian, un monolog care presupune cu necesitate existența unui contraargument sau a unui interlocutor ca o excrescență a autorului (Vian Herrero 1992, 11-12), și se remarcă prin concizia în bună măsură simplificatoare, însă de o reală forță persuasivă, ce caracterizează expunerea învățăturii. Autorul asumă o sarcină de comunicare nuanțată, activând resursele retorice ale omilei întemeiate pe emoție și empatie, alături de instrumentarul rațional-dialectic al discursului magistral. Povestea lui Iov vorbește despre autoritate și obediență, despre vinovăție și pedeapsă, despre neputințele moralei și rațiunii în relația cu Dumnezeu, dar mai ales despre supunere ca formă de încredere în justiția divină imanentă. Sunt idei pe care această carte sapiențială le dezvoltă cu o eficiență pedagogică care îl fascinează pe Luis de León, în bună măsură pentru că, așa cum subliniază Félix García (1951, 798-799, 802), istoria lui Iov rezonază cu experiența etică și ascetică pe care Luis de León o trăiește în perioada în care traduce această carte, cu acea „milicia de pacienția” pe care maestrul i-o atribuie Anei de Jesús, la rugămintea căreia realizează traducerea, dar care, în fond, îl caracterizează cel mai bine pe el însuși. Povestea lui Iov transmite o lecție ce poate fi explicată în termeni dogmatici, dar înțelegerea ei profundă va întâlni mereu o rezistență afectivă, subiectivă din partea credinciosului care gândește problema pedepsei divine în termenii unei cauzalități eficiente și în registrul limitat al condiției umane. Cu această stare a interlocutorului, cu această lipsă de curaj etic care îl îndepărtează pe individ de calea virtuții se luptă teologul, având drept principal instrument traducerea ca lectură profundă, asumată la nivelul trăirii și (re)cunoașterii de sine.

În lumina tradiției pastorale, rezumatul omiletic se configurează cu oarecare libertate față de text, dar se orientează constant spre comunicarea eficientă a învățăturii și în primul rând spre cartografierea orizontului doctrinar în limitele căruia va avea loc călătoria ulterioară prin labirintul traducerii. Aici vorbește Fratele Luis cel care reprezintă autoritatea bisericii în noua ei reformulare post-tridentină, cel pe care Fernández Álvarez (1996, 29) îl numește „un contemporan riguros al lui Filip II”. Numeroase cercetări situează opera maestrului din Salamanca în linia curentului erasmist și a intervenției cenzurii erasmienne în reformarea instituțională, din interior, a bisericii latine. Faptul de a fi tradus în limba comună două cărți biblice în al căror spațiu textual individul se întâlnește cu Dumnezeu spontan și peremptoriu (și aceasta tocmai pentru că în aceste cărți misterul textului sacru se identifică cu mistere

existențiale dintre cele mai tulburătoare), ca să dea glas unor întrebări precum ce este iubirea, de ce trebuie să sufere cel nevinovat, altfel spus, de ce există în lume rău absolut, este considerat o demonstrație a modului în care spiritul reformei catolice, elanul renovator al *devotio moderna* rezistă și se prelungește în perioada post-tridentină, în pofida politicilor contrareformiste drastice care se impun la sfârșitul epocii lui Carol Quintul. Este o judecată mult prea răspândită pentru a nu fi luată în seamă, dar care are nevoie de unele nuanțări, în linia studiului remarcabil al lui Karl Hölz, care îl plasează pe Luis de León în categoria celor care se străduiesc să demonstreze că explorarea rațional-filologică a textului, cunoașterea istoriei care îi alimentează sensurile, precum și a tuturor tradițiilor de cunoaștere care îl inspiră nu exclude dezvoltarea în margine a unei teologii speculative și a unei deslușiri alegorice a textului, pentru că toate sensurile accesibile cunoașterii umane coexistă în virtualitățile literii (Hölz 1996, 147-149), iar spiritul realizatorilor Biblii Complutense trebuie să fi fost mult mai inflexibil decât atmosfera intelectuală de la Salamanca, unde figuri de seamă ale gândirii teologice, precum Melchor Cano și Francisco de Vitoria, încearcă să reconcilieze autoritatea și erudiția. Așezat la începutul seriei de texte care oferă o imagine a complexității demersului de traducere-interpretare, *Argumentul general* este o formulă de mediere a accesului la text pe care teologul o oferă auditoriului nu numai ca materie cognoscibilă, ci și ca materie a edificării omului în interiorul bisericii. Umanistul recuperează exclusiv ceea ce există în text, dar și asta este cu precădere valabil pentru spiritul filologiei augustine, când textul este obscur, se preferă interpretarea statuată prin tradiție (Hölz 1996, 153). *Opus est si regula fidei congruat*, spune un celebru adagiu aparținând episcopului din Hippona. Luis de León redactează această secvență ca pe un semn al autorității instituționale care exonerează traducerea de suspiciunea de a fi un pretext pentru lectura liberă a Cărții Sfinte.

Urmează traducerea literală a textului vetero-testamentar – de o literalitate strânsă și exactă, uneori atât de austeră din punct de vedere lexical și morfo-sintactic, încât frizează obscuritatea și enigma, așa cum se poate constata din exemplele de mai jos:

<i>Jov 1:7-8, 10-11, trad. Fray Luis de León (V1)</i>	<i>Traducerea în românește a versiunii literale în castiliană V1 (t.n.)</i>	<i>Vulgata</i>	<i>Biblia sinodală, 1994</i>
7 Y dijo Dios a Satanás: ¿De dónde vendrás? Y respondió Satanás a Dios, y dijo: De cercar por la tierra y de pasearme en ella.	Dumnezeu i-a spus lui Satan: Oare tu de unde vii? Iar Satan i-a răspuns Domnului și a zis: De la înconjurul lumii și de la plimbarea prin ea.	7 cui dixit Dominus unde venis qui respondens ait circuivi terram et perambulavi eam	7 Atunci Domnul a zis către Satan: „De unde vii?” Iar Satan a răspuns Domnului și a zis: „Am dat târcoale pe pământ și m-am plimbat în sus și în jos”.

<i>Jov 1:7-8, 10-11, trad. Fray Luis de León (V1)</i>	<i>Traducerea în românește a versiunii literale în castiliană V1 (t.n.)</i>	<i>Vulgata</i>	<i>Biblia sinodală, 1994</i>
<p>⁸ Y dijo Dios a Satanás: ¿Por ventura pusiste tu corazón sobre mi siervo Job, que no como él (sic!) en la tierra, varón sencillo y recto y temeroso de Dios y esquivador de lo malo?</p>	<p>Și i-a spus Dumnezeu lui Satan: oare nu ți-ai pus inima asupra robului meu Iov, căci nu ca el (sic!) pe pământ, om curat și drept și temător de Dumnezeu și necăutător de rău?</p>	<p>⁸ dixitque Dominus ad eum numquid considerasti servum meum Iob quod non sit ei similis in terra homo simplex et rectus et timens Deum ac recedens a malo</p>	<p>⁸ Și Domnul a zis către Satan: „Te-ai uitat la robul Meu Iov, că nu este nici unul ca el pe pământ fără prihană și drept și temător de Dumnezeu și care să se ferească de ce este rău”.</p>
<p>¹⁰ ¿Por ventura tú no pusiste sobre él, y sobre su casa y sobre todo lo que le pertenece a la redonda; hechuras de sus manos bendijeste, y su posesión creció en la tierra??</p>	<p>Oare nu ai pus asupra lui (sic!) și asupra casei lui și asupra a tot ce este al lui în toate părțile, și ai binecuvântat lucrul mâinilor lui și cele ce-i aparțin au umplut pământul?</p>	<p>¹⁰ nonne tu vallasti eum ac domum eius universamque substantiam per circuitum operibus manuum eius benedixisti et possessio illius crevit in terra</p>	<p>¹⁰ „N-ai făcut Tu gard în jurul lui și în jurul casei lui și în jurul a tot ce este al lui, în toate părțile, și ai binecuvântat lucrul mâinilor lui și turmele lui au umplut pământul?”</p>
<p>¹¹ Mas empero plégate enviar tu mano, y toca en todo lo que le pertenece, sino en la cara te bendijere (sic!).</p>	<p>Dar altfel, binevoiește să-ți îndrepti mâna, și atinge-te de tot ce-i aparține, numai (nu) te va binecuvânta în față.</p>	<p>¹¹ sed extende paululum manum tuam et tange cuncta quae possidet nisi in facie tua benedixerit tibi</p>	<p>¹¹ Dar ia întinde mâna Ta și atinge-Te de tot ce este al lui, să vedem dacă nu Te va blestema în față!”</p>

Urmând exemplul Bibliei Regale de la Anvers, Luis de León realizează o traducere literală ca instrument de lucru pentru a valida o explorare hermeneutică mai profundă a sensului în etapa următoare, a deslușirii sau explicării. Unele pericope sunt formule eliptice lipsite de verb copulativ sau de predicat, când acesta ar trebui reprezentat de un verb de existență/ stare (Iov 1:8) în altele, precum Iov 1:11, unde aspectul verbal al improbabilității sau irealității se exprimă printr-un morfem sau o temă pentru care nu exista un echivalent în latină sau în castiliană, și în acest caz traducerea preferă să renunțe complet la redarea directă a aspectului irealității alegând soluția negării unui verb de aspect real. Iată o astfel de litotă spectaculoasă care exprimă cu exactitate în ambiguitatea ei dilemele celui care, deslușind dialogul dintre Dumnezeu și Satan, prevede în profunzimea textului dificultăți dogmatice pe care nu dorește să le abordeze

încă. Traducerea literală exprima tensiunea dintre caracterul definitiv al învățaturii și caracterul dinamic și perfectiv al traducerii.

⁸ Și i-a spus Dumnezeu lui Satan: „Oare nu ți-ai pus inima asupra robului meu Iov, căci nu ca el (sic!) pe pământ, om curat și drept și temător de Dumnezeu și necăutător de rău?”

¹¹ Dar, altfel, binevoiește să-ți îndrepti mâna, și atinge-te de tot ce-i aparține, numai (nu) te va binecuvânta în față⁷.

Problema literalității care suspendă logica limbajului comun și frizează nonsensul a fost abordată de cercetarea filologică în relație cu apoftegmele inserate în numeroase scrieri sapiențiale medievale, cu o atenție specială pentru modul în care sunt utilizate în opera lui Juan Manuel. În cazul evocat, sentințele obscure, greu de deslușit constituie o provocare adresată aceluși discipol care se află pe o treaptă superioară de formare intelectuală și doctrinară (Orduna 1979, 142-144). Aici, expresia eliptică, lipsa elementelor de ierarhizare în fraza complexă, plurisemantismul și diafora semantică sunt tot atâtea semne că traducătorul nu își propune să facă trecerea spre sistemul limbii-țintă și cu atât mai puțin să definitiveze traducerea, ci să expună originalul în integritatea sa, fără niciun adaos sau coniectură, pentru că aceste nuclee discursive sunt învelișul care conține însăși posibilitatea de existență a adevărului:

Mulți nu vor fi mulțumiți și li se va părea că în unele locuri fraza rămâne întreruptă (...) și că nu se continuă firul zicerii, ceea ce ar fi putut să împlinesc cu ușurință dacă ar fi tradus folosind alte cuvinte decât cele pe care le cerea originalul și adăugând altele, ceea ce nu am făcut, pentru ca eu înțeleg că meseria de traducător, mai ales când este vorba de texte de o asemenea greutate, este diferită de a aceluia care le explică și deslușește (*Deslușirea la traducerea Cântării Cântărilor*)⁸.

---

⁷ Reproducem aici ediția lui Félix García (1951, 822), care explică în notă versetul 11 în secvența finală (*...sino en la cara te bendijere*) și propune următoarea echivalare parafrastică: *A ver si no te vuelve la espalda*, ceea ce înseamnă „să vezi numai cum îți (va) întoarce spatele”. Traducerea literală a lui Luis de León, derivând, probabil, dintr-o structură cu sens antifrastric precum *(A) sí (ya) no te bendeciría en la cara*, înseamnă „să vedem dacă nu te va binecuvânta în față” sau, în formulare directă, „să vedem dacă nu te va înfrunța în față”. Din această perspectivă, transcrierea *sino en la cara...*, pe care o propune editorul ar trebui să fie *si no en la cara* etc., așa cum sugerează și echivalarea de mai sus.

⁸ „De donde podrá ser que algunos no se contenten tanto, y les parezca que en algunas partes la razón queda corta (...), y que no hace corra el hilo del decir, pudiéndolo hacer muy fácilmente con mudar algunas palabras y añadir otras; lo cual yo no hice por lo que he dicho, y porque entiendo ser diferente el oficio del que traslada, mayormente escrituras de tanto peso, del que las explica y declara” (García 1951, 64).

Luis de León se plasează instinctiv în orizontul hermeneuticii moderne atunci când postulează, precum în fragmentul de mai sus, faptul ca traducerea presupune o dinamică în doi timpi, iar configurarea finală a sensului original în limba țintă constituie un efect al interpretării și distinge cele două etape din perspectiva nivelului de responsabilitate intelectuală și doctrinară pe care îl presupune fiecare. Asemenea Sf. Ieronim din *Scrisoarea către Pammachius* cu privire la strategiile traducerii optime, Luis din Leon traduce mai întâi cuvânt cu cuvânt ținând spre a surprinde prin echivalare „învelișul cuvintelor”, dar ținta traducerii se afla dincolo de cuvinte, pentru că deși semnificația stă, literalmente, în acestea, sensul, care este dinamic, se materializează transfractic. Astfel, comentariul explicativ la traducerea literală apare ca parte integrantă a traducerii și definește traducerea ca act de interpretare.

A treia formă discursivă, și al doilea metatext care se adaugă la cele de mai înainte, este desemnată în general și fără prea multă premeditare prin comentariu, cuvântul fiind hiperonimul pentru tot ceea ce ține de exegeza textului sacru. Dar Luis de León nu folosește niciodată termenul pentru a desemna propriile elaborări hermeneutice, pe care le numește mereu *explanatio* sau *expositio*, ceea ce înseamnă ‘deslușire’, ‘tâlcuire’, ‘explicare’ în scopul înțelegerii esențiale a ceea ce cu adevărat se găsește în text și numai în text. Nu vom insista asupra diferențelor de tip funcțional și procedural pe care le presupun cele două concepte, la care se adaugă *enarratio* desemnând elaborarea didascalică în marginea unui text dat, precum și alte astfel de modalități de comunicare bine reglementate de *artes predicandi*. Deslușirea la *Cartea lui Iov* în viziunea luisiană este o uriașă parafrază a traducerii literale în care nu numai că se analizează și se explică substanța semantică a fiecărui vocablu pornindu-se de la etimon și amplificându-se vertiginos domeniul semnificatului, pe lângă aceasta, în conformitate cu tehnica sermonului tematic, o întreagă lume a experienței este adusă în planul explicației unui verset de numai câteva rânduri. Iată un fragment din deslușirea la Iov 1:8:

A-și pune inima asupra unui lucru înseamnă, în limba în care a fost compusă această carte, a privi lucrul acela cu luare aminte. Așadar, îl întreabă Dumnezeu (pe Satan) dacă, plimbându-se peste tot, așa cum pretinde, nu a luat aminte la virtuțile lui Iov și la binele pe care îl face tuturor fiind așa cum este. „L-ai văzut, zice, pe robul meu Iov, căruia nu i se poate găsi pereche pe întreg pământul?” (...). Ca și când ar spune, cu alte cuvinte: „Toți cei care te slujesc sunt oare în stare să se măsoare cu acesta, care este unul singur și e al meu? Ai putut să pricepi întru cât sunt mai bine slujit de acesta singur, față de cum ești tu slujit de toți cei pe care îi înșeli? Nu vezi că, oricât te-ai învârti prin lume și oricât ai pune stăpânire asupra ei, se mai află încă în ea o astfel de virtute?” Și adevărat este că diavolul nu se bucură atâta de cei mulți și

păcătoși care se pierd servindu-l, cât se vaită de virtutea fie și numai a unui singur om bun (t.n.) (Explicarea *Cărții lui Iov*)⁹.

Luis de Leon spectacularizează substanța Scripturii, imaginează motivații și caractere, descrie conflicte și stări de spirit, plonjează în obscuritățile spiritului omenesc și surprinde dialogul informal cu instanța divină pe care omul o poartă cu sine, după cum spune Sf. Augustin, fără niciun formalism ritualic sau academic. În studiul dedicat hermeneuticii luisiene, Ciriaco Arroyo semnalează că arareori găsim în vastele deslușiri la Iov sau la Cântarea Cântărilor trimiteri la părinții bisericii și la tradiția exegezei sacre, citate din autorități și concluzii dogmatice, și asta nu pentru că nu i-ar fi fost cunoscute aceste texte și aceste tradiții, ci pentru că decide să aleagă o strategie coerentă cu principiul umanist al așezării studiului textului sacru pe fundamentele raționale ale criticii filologice, strategie în care interpretul se exprimă ca lume subiectivă în chiar actul interpretării. Pentru Luis de León, „comentariul caută să explice textul biblic dinspre un sistem de interpretare exterior textului, subordonându-l pe acesta unor criterii care îi sunt străine” (Arroyo Morón 1996, 308), fie că este vorba despre literatura patristică, despre exploatarea dogmatică a concordanțelor sau despre reprezentarea unor sisteme de gândire și de spiritualitate predominante în epocă, cum ar fi sintezele de neoplatonism și de doctrină creștină. În același context, studiul lui C. Arroyo distinge modalitatea deslușirii (*expositi-explanatio*), pe care o consideră predilectă la maestrul augustin, de aceea a parafrizei, pe care o definește drept un instrument de corectare a formei obscure sau eronate, identificând-o cu glosa interlineală sau marginală medievală, raportată strict la cuvânt sau la sintagmă. Deslușirea în sensul în care o practică Luis din León este de fapt o parafrază amplă, care „consideră textul în totalitatea lui, se structurează în vecinătatea textului și expune toate sensurile posibile fără a forța traducerea” (Arroyo Morón 1996, 309).

Dacă traducerea literală expune nucleele comunicării în organizarea care-i este proprie limbii originalului și surprinde efortul de comprehensiune pe care-l presupune lectura, parafraza globală reface, în dinamică liberă, întregul spectru semantic al discursului în sistemul limbii țintă, legitimând interpretarea ca pe o mișcare naturală

⁹ Poner el corazón sobre una cosa es mirar en ella con atención, en la lengua en que se compuso este Libro. Pues preguntale Dios si lo ha paseado todo, como dice, si echó de ver las virtudes de Job y las ventajas conocidas que a todos en ellas hace. ¿Has visto, dice, a mi siervo Job, que no hay quien le iguale en la tierra? (...). Como si con más palabras dijera: ¿Vale tanto cuanto te sirve como este uno que es mío? ¿Has echado de ver cuánto mejor soy servido de éste que tú lo eres de cuantos engañas? ¿No miras que por más que cerques la tierra y por más que de ella te apoderes, al fin hay en ella una semejante virtud? Y verdaderamente es así, que no se deleita tanto el demonio con la perdición de muchos que le sirven de pecado, cuanto se lastima con la virtud excelente de un bueno (García 1951, 829).

aflată în continuarea actului comprehensiunii și al internalizării sensului. Fr. Schleiermacher vorbește despre conexiunea esențială dintre cele două etape ale lecturii, fără de care nu e posibilă tranziția dintre sisteme lingvistice, nici, în general, comunicarea de semnificație. De aici, *explanatio*, desemnând modalitatea cea mai autentică și mai lipsită de orgoliu a apropierii de adevărul Scripturii, o apropiere căreia nu erudiția teologului scolastic îi garantează eficiența, ci respectul pentru imanența textului. În acest sens, prin traducerea literală și comentariul explicativ ca raționalizare a procesului traducerii, autorul își propune să limpezească efortul agonic al căutării adevărului și să așeze această căutare în teritoriul competențelor filologice. Cu alte cuvinte, adevărul ascuns în Scriptură îi este destinat omului, este un conținut intențional, cum ar spune pragmaticienii moderni (Hatim/ Mason 2005, 23-29), pus în valoare de principiul comunicării și cooperării, iar comunicarea lui constituie un semn al iubirii divine față de om. Adevărul Scripturii devine așadar accesibil nu neapărat printr-un act providențial, ci printr-o luare în posesie minuțioasă și asumată a mesajului cu mijloace care îi sunt la îndemână omului în condiția sa individuală. De aceea este necesar să subliniem că principiul lecturii literale a sensului Scripturii se realizează nu numai prin intermediul traducerii literale, ci în conexiunea dinamică dintre traducerea literală și comentariul explicativ.

După ce, în traducerea comentată la Cântarea Cântărilor, umanistul salmantin exersase trecerea de la traducerea și comentariul literal la comentariul spiritual, în traducerea *Cărții lui Iov*, pe lângă raportul dintre traducere și parafraza explicativă, apare și acela al trecerii de la proză la vers, de la modul narativ la o formulă expresivă pe care nu o putem numi lirică în sensul modern al conceptului, ci poetică în sensul poeziei clasice.

[...] Și Dumnezeu văzându-l l-a întrebat
la a cărui poruncă uscat și mare se-nchină,
„De unde vii?”, iar el a zis: „M-am preumblat
Pe pământ, și-am cunoscut cele lăsate
A fi în stăpânirea muritorilor”.
„Spune”, a zis Domnul, „privit-ai oare
La robul meu Iov, ce-ntrece în virtute
Pe toți cei ce trăiesc în lume?”
„În apărarea lui și-a casei lui
zid de diamant Te-ai pus, Stăpâne,
și ți se pare mult că nu-ți iese din voce?”
„Încearcă altfel, Doamne”, a zis tot el,
„lovește-l și pune-n lovitură greutate,
și vezi apoi încotro-l poartă nebunia”¹⁰.

---

¹⁰ Y dijóle el Señor, como le vido/ (a cuya voz la tierra y mar se inclina:)/ — ¿De dónde vienes

Transpunerea în terține dantești (endecasilabi, ABA, CDC etc.)¹¹ a traducerii literale sugerează mai multe țeluri și motivații pentru această ultimă formă de glosă (utilizând conceptul în sensul său cel mai cuprinzător) în directă legătură cu traducerea literală: mai întâi, ar putea fi vorba despre a reda în limba spaniolă natura psalmică sau, mai bine zis, poetico-dramatică originală a cărții sapiențiale, cu toate că, dacă ne raportăm la declarația de intenții din prolog, Luis de León nu pare să aibă în minte faptul că Iov este o carte scrisă în versuri, spre deosebire de Cântarea Cântărilor. Înclinăm să credem ca sensibilitatea lui registrală în limba ebraică veche, care intuiește regularitatea ritmică a textului, îl conduce spre acest punct de întâlnire cu forma originală a *Cărții lui Iov*. Al doilea obiectiv este unul care ține de o disciplină elementară a celui care interpretează textul sacru, aceea de a se supune unui exercițiu de imitare a acestui text modelic în registrul cel mai complex și rafinat al limbii vernaculare, registrul poeziei. Nu în ultimul rând, așa cum demonstrează un *alter ego* luisian, filosoful Juliano din *Despre numele lui Hristos*, limbajul poeziei este un instrument al explorării sensurilor în cadrele unei hermeneutici universale al cărei promotor este omul investit cu atributele demiurgice, chiar dacă de grad secund, ale celui care intermediază între divinitate și creație. Cu acest din urmă moment pe care l-am putea caracteriza ca fiind o traducere intersemiotică se completează triada jakobsoniană, fapt ce demonstrează că traducerea este un act de negociere a sensului consubstanțial cu demersul hermeneutic care abordează paradigma sensului din perspective, tehnici și momente diferite ale lecturii. Iată cum, vorbind despre demnitatea limbii naturale ca limbă a culturii, Luis din León descrie procesul creației în termeni identici cu aceia pe care îi folosește pentru a descrie procesul traducerii, în măsura în care limba naturală traduce gândul său, așa cum afirmă în *Despre numele lui Hristos*, limba naturală, numind lumea, îl ajută pe om să devină stăpânul creației.

Cu terținele care transpun în versuri traducerea literală se încheie o construcție hipertextuală descrisă de autor în cuvinte simple:

Astfel, eu fac trei lucruri: mai întâi traduc textul cuvânt cu cuvânt, păstrând pe cât îmi stă în putință, înțelesul latin și aerul ebraic, care are măreția sa; apoi explic pe îndelete ce se spune în fiecare capitol; în al treilea rând, pun în versuri acest înțeles, imitându-i pe sfinții și învățații din vechime carea au facut același lucru în alte cărți

---

tú? Dice: — He corrido/ por la tierra, Señor, y paseado/ cuanto es de los mortales poseído./ Y Dios: — Di; ¿por ventura has contemplado/ en mí sirviente Job, que en virtud pasa/ a todos cuantos moran lo poblado?/ — Por la defensa suya y de su casa/ te pones tú por muro diamantino ;/ ¿y es mucho si tus leyes no traspasa?/ — Sigue — dice —, Señor, otro camino,/ toquémosle con mano más pesada,/ veréis do llegará su desatino (García 1951, 832).

¹¹ Francisco de Quevedo publică o parte din ode, relativ cunoscute în epocă, împreună cu poemele în terține aferente primelor 13 capitole ale *Cărții lui Iov*, pe care le și descoperă, fără a face însă legătura cu traducerea aceleiași cărți (Cuevas García 2003).

sfinte și dorind ca prin aceasta să-i facă pe oameni să iubească Sfânta Scriptură, în care sălășluiește, din câte cred, în mare măsură, binele nostru al tuturor (t.n.) (Dedicație la Explicarea *Cărții lui Iov*)¹².

Avem, așadar, în Explicarea *Cărții lui Iov*, unul dintre cele mai laborioase și mai coerente acte de interpretare, în centrul căruia traducerea este expresia directă a așezării acestui demers în paradigma filologică a limbii originale. Interpretarea presupune un proces cu două dimensiuni: mai întâi, apropierea textului începe cu actul comprehensiunii, care se desfășoară în sfera de semne și codificări ale originalului; al doilea moment este acela al explicației sau al interpretării propriu-zise, care înseamnă reconfigurarea obiectului interpretat în interiorul codului destinatarului. Descoperirea sensului Scripturii și receptarea lui în condiția particulară a celui care ascultă sau citește, o condiție definită, după cum insistă José Luis Vives, de limba naturală, reprezintă spiritul nou care animă demersul instituțional de cunoaștere a textului sacru și care pune într-o relație substanțială studiul teologic și utilizarea gândirii critice individuale.

Întreaga filosofie luisiană a traducerii pleacă de la ideea că „epoca în care îi este dat să trăiască (autorului) este marcată de bătălia dintre întuneric și lumină, iar această bătălie are loc în terenul interpretării textului sacru” (San José Lera 1995, 255). Traducerea textului sacru ca intermediere între două sisteme de semne reprezentând universuri diferite ale semnificației face parte integrantă din modul în care Luis din León își înțelege misiunea pamântească, care se definește în ceea ce am numi astăzi sfera comunicării de semnificație eficientă, având drept țel ultim desăvârșirea sinelui în acord cu planul divin, așa cum afirmă în prologul tratatului *Soața desăvârșită*: „În Scripturi, (...) ca într-o mare piață deschisă tuturor, pentru folosul și propășirea oamenilor, pun misericordia și înțelepciunea divină, din belșug, tot ce este necesar și potrivit pentru fiecare stare”¹³ (t.n.). Bătălia între întuneric și lumină nu trimite la lumina cunoașterii sau la înălțimile erudiției, ci la lumina interioară pe care o proiectează sensul Scripturii pe deplin umanizat de înțelegere. Traducerea are, în viziunea maestrului augustin, o dimensiune sociolingvistică esențială, pentru că lucrează în sfera uzurilor lingvistice, și nu în aceea a sistemelor lingvistice (Nida

---

¹² En esto hago tres cosas: una, traslado el texto del libro por sus palabras, conservando, cuanto es posible, en ellas el sentido latino y el aire hebreo, que tiene su cierta majestad; otra, declaro en cada capítulo más extendidamente lo que se dice; la tercera, póngole en verso, imitando muchos santos y antiguos que en otros libros sagrados lo hicieron y pretendiendo por esta manera aficionar algunos al conocimiento dela Sagrada Escritura, en que mucha parte de nuestro bien consiste, a lo que yo juzgo (García 1951, 816).

¹³ En las cuales, como en una tienda común y como en un mercado público y general, para el uso y provecho general de todos los hombres, pone la piedad y sabiduría divina copiosamente todo aquello que es necesario y conviene a cada un estado (García 1951, 234).

1994, 191), negociind permanent raportul dintre misterul revelației și instrumentul rațional și infinit variabil al limbii. Vocația de maestru spiritual a autorului se exprimă cel mai bine în traducere, iar pe de altă parte, traducerile lui Luis de León se adresează mereu celor care, asemenea lui însuși, aveau responsabilitatea de a transmite discipolilor adevărul revelației. Învățătura nouă configurează o nouă comunitate teologică, în care laicii și oamenii Bisericii descoperă textul sacru și sensul revelației fără a invoca autoritatea și acceptând tradiția înainte de orice ca o manifestare istorică a căutării lui Dumnezeu. În esență, este vorba despre o sinteză de tradiție augustiniană și de filosofie platonice citită prin lentila unui creștinism raționalist și erudit (Álvarez Turienzo 1996, 53-54), care anunță inechivoc schimbări semnificative în relația dintre individ și Scriptură și în interiorul practicilor medievale ale exegezei (San José Lera 1995, 254-255). Dacă în practica secolului al XVI-lea această formulă nu poate fi asumată decât sub semnul polemicii și al ofensivei anti-sistem, ea va fi confirmată în secolele următoare ca o reprezentare esențială a umanismului creștin spaniol care, fără a detrona exegeza de tip scolastic, va aduce în aulă principiile unei hermeneutici novatoare având drept ultim obiectiv un model de cunoaștere întors spre valorile existenței individuale și spre edificarea omului unificat.

Bibliografie

A. Izvoare și lucrări de referință

- Biblia sau Sfânta Scriptură a Vechiului și Noului Testament*, traducere de Dumitru Cornilescu, Societatea Biblică Română, 2014.
- Fray Luis de León, *De los nombres de Cristo*, edición de Cristóbal Cuevas, Madrid, Cátedra, 1986.
- Fray Luis de León, *Poesía*, edición, estudio y notas de Antonio Ramajo Caño („Biblioteca Clásica de la Real Academia Española”, 38), Madrid, 2012.
- García, P. Félix O.S.A., *Obras completas castellanas de Fray Luis de León*, Madrid, Biblioteca de autores cristianos, 2a edición, 1951.
- La Biblia*, dirección, redacción definitiva, introducciones notas y apéndice por el P. Serafín de Ausejo, O.F.M. Cap., Barcelona, Herder, 1994.
- Merino, Antolín P., *Obras del maestro Fr. Luis de León*, 6 vol., Madrid, 1804-1816.

B. Literatură secundară

- Álvarez Turienzo, Saturnino, *Fray Luis de León en el laberinto renacentista de idearios*, în *Fray Luis de León: historia, humanismo y letras*, V. García de la Concha, J. San José Lera (ed.), Salamanca, Editorial Universidad de Salamanca, 1996, 43-64.
- Arroyo Morón, Ciriaco, *Espesor de la letra. La hermenéutica de fray Luis de León*, în *Fray Luis de León: historia, humanismo y letras*, V. García de la Concha, J. San José Lera (ed.), Salamanca, Editorial Universidad de Salamanca, 1996, 299-313.

- Azaustre Galiana, Antonio, *Cuestiones de retórica y poética en los preliminares de Quevedo a la poesía de Fray*, „La Perinola. Revista de Investigación Quevediana”, GRISO-Universidad de Navarra, 7, 2003, 61-102.
- Blanco García, F., *Fray Luis de León. Estudio biográfico del insigne poeta agustino. Obra póstuma*, Madrid, Hnos. Sáenz de Jubera, 1904.
- Bujanda, J. M. de, *Literary Censorship in Sixteenth Century Spain*, în „Canadian Catholic Historical Association. Study Sessions”, 38, 1971, 51-63.
- Cuevas García, Cristóbal, *La poética imposible de Quevedo. Don Francisco*, editor de Fray Luis, „La Perinola: revista de investigación quevediana”, 7, 2003, 191-208.
- Fernández Álvarez, Manuel, *Fray Luis de León desde la Historia*, în *Fray Luis de León: historia, humanismo y letras*, V. García de la Concha, J. San José Lera (ed.), Salamanca, Editorial Universidad de Salamanca, 1996, 29-42.
- Fernández Álvarez, Manuel, *Fray Luis de León – la poda floreciente (1591-1991)*, Madrid, Espasa-Calpe, 1991.
- Fitzmaurice-Kelly, J., *Fray Luis de León. A Biographical fragment. (Hispanic notes and monographs 1)*, Oxford, University Press, H. Milford, 1921.
- González, Novalín, *José Luis, Inquisición y censura de Biblias en el Siglo de Oro. La Biblia de Vatablo y el proceso de Fray Luis de León*, în *Fray Luis de León: historia, humanismo y letras*, V. García de la Concha, J. San José Lera eds, Salamanca, Editorial Universidad de Salamanca, 1996, 125-144.
- Gonzalo Sánchez-Molero, José Luis, *Nada es tan de mi agrado, por lo que debáis felicitarme con más efusión, que por esta edición de la Biblia*, José Luis Gonzalo Sánchez-Molero dir., *V Centenario de la Biblia Polígota Complutense. La Universidad del Renacimiento. El Renacimiento de la Universidad*, Madrid, Servicio de Publicaciones-Universidad Complutense de Madrid, 2014, 331-360.
- Hatim, Basil, Ian, Mason, *The translator as communicator*, London-New York, Routledge, 2005.
- Hölz, Karl, *Exégesis bíblica y erudición filológica en el humanismo español*, în *Fray Luis de León: historia, humanismo y letras*, V. García de la Concha, J. San José Lera (ed.), Salamanca, Editorial Universidad de Salamanca, 1996, 145-158.
- Lázaro Carreter, Fdo., *Fray Luis de León y la clasicidad*, în *Fray Luis de León: historia, humanismo y letras*, V. García de la Concha y J. San José Lera (ed.), Salamanca, Editorial Universidad de Salamanca, 1996, 15-28.
- Lazcano González, Rafael, *Fray Luis de León. Bibliografía*, Madrid, Ediciones Revista Agustiniana, 1990.
- Lazcano González, Rafael, *La Traducción del Libro de Job de Fray Luis de León*, „Religión y cultura”, 53, 2007, 281-322.
- López Castro, Armando, *La armonía en fray Luis de León*, în *Fray Luis de León: historia, humanismo y letras*, V. García de la Concha, J. San José Lera (ed.), Salamanca, Editorial Universidad de Salamanca, 1996, 655-677.
- Nida, Eugene A., *The Sociolinguistics of Translating Canonical Religious Texts*, „TTR: traduction, terminologie, rédaction”, 7, nr. 1, 1994, 191-217, online: <http://id.erudit.org/iderudit/037173ar> DOI: 10.7202/037173ar (accesat la 1.02.2021).
- Orduna, Germán, *Fablar conplido' y 'fablar breve et oscuro': procedencia oriental de esta disyuntiva en la obra literaria de don Juan Manuel, Homenaje a Fernando Antonio Martínez*, Bogotá, Instituto Caro y Cuervo, 1979, 135-146.

- Ramajo Caño, Antonio, *Fray Luis de León y su poesía*, Fray Luis de León, *Poesía*, edición, estudio y notas de Antonio Ramajo Caño, Madrid, Biblioteca Clásica de la Real Academia Española, 38, 2012, 435-553.
- Reinhardt, Klaus, *Una exposición castellana del Cantar de los Cantares, hasta ahora desconocida, atribuida a Fray Luis de León*, V. García de la Concha, J. San José Lera (ed.), *Fray Luis de León: historia, humanismo y letras*, Salamanca, Editorial Universidad de Salamanca, 1996, 471-483.
- San José Lera, Javier, *Fray Luis de León: traducción, poesía y hermenéutica*, „Bulletin Hispanique”, 105, nr. 1, 2003, 51-97.
- San José Lera, Javier, *Humanismo cristiano y Renacimiento en fray Luis de León*, Conrad Kent (coord.), *Salamanca en la Edad de Oro*, Universidad de Salamanca, 1995, 253-272.
- Vian Herrero, Ana, *Una obra maestra del diálogo lucianesco renacentista: el anónimo Diálogo de las transformaciones de Pitágoras*, „Bulletin Hispanique”, 94, nr. 1, 1992, 5-36, online: doi:<https://doi.org/10.3406/hispa.1992.4756>, https://www.persee.fr/doc/hispa_00074640_1992_num_94_1_4756 (accesat la 1.02.2021).
- Vossler, Karl, *Fray Luis de León*, traducción directa del alemán por Carlos Clavería („Col. Austral”, 565), Buenos Aires, Editorial Espasa-Calpe, 1946.